

A szentendrei művészet forrásai

VAJDA LAJOS EMLÉKKIÁLLÍTÁSA A NEMZETI GALÉRIÁBAN

Vajda Lajos műveinek régóta várt retrospektív tárlatát októ- 3 bér elsejéig tekinthetjük meg a Magyar Nemzeti Galériában, | hétfő kivételével, naponta 10 és 18 óra között.

Életművek magaslata, elágazásai

Vajda Lajos művészete az egyik út a csúcshoz, a szentendrei festészet egyik „tisza forrása”. Nincs külalakja képeinek a fogalom gyönyörködtetésre szánt értelmében. Az igazság ábécéjét formálja puritánságában oly gazdag, lényegét feltáró képírásában, mely a látvány töredékeivel építi fel a gondolat teljességét. A pompa a belső izzás, nem a felület csillogása. A szín és a rajz nem él külön életet; eszmét szolgál. Különös sors jutott osztályrészéül. 1908-ban született Zalaegerszegen, ifjúkorát Szerbiában tölti, 1923-ban telepedik le Szentendrén. Csók István növendéke a Képzőművészeti Főiskolán, de Kassák Lajos törekvéseihez vonzódik. Párizsi tanulmányútjáról 1934-ben tér vissza; megpróbáltatások érik, és prófétás időt elérve hal meg 1941-ben, harminchárom éves korában tüdőbajban, a korszak üldözöttjeként.

Lajos életmű-kiállítása hosszú idő óta időszerű, s nagyon ismerős annak ellenére, hogy csak részleteiben mérhettük fel eddig jelentőségét. Ismerős azért, mert kezdeményezéseinek, hatásának töredékeit rokon megoldásokkal Korniss Dezső, Anna Margit, Bálint Endre, Deim Pál művedből újra felfedezzük.

Amikor Klee, Malevics, a néprajz és a kultikus elemek összegezéseivel épít hidat Kelet és Nyugat között, akkor újra és újra kezdeményez. E nyitásokra fogékony lendület nem a befejezésre összpontosít, hanem a gondolat újdonságaira. Vajda Lajos művészetének ebben rejlik teremtő állapota, abban, hogy ma is sokan az ő startkövétől indulnak. Minden képe szimultán; test is, anyag is, holnap is, az éteri közeg súlytalan, de nem jelentőségében: mintha Tóth Árpád „árnyból szőtt” figurái testesülnének művészetében. Ez az árny; fény. Rajzai igaz értelemben Pilinszky János „Apok- rif”-ét készítik elő — nem bravúr, hanem tragédia tömörül a

vonalvezetésbe. Ellentámadás is, hiszen a kompozíció tisztasága, rendje Ámos Imrével, Radnóti Miklóssal párhuzamban azt a holnapot igényli, ami ma jelenünk.

Vajda művészete arra kereste a választ, — hogy mit csináljon az ember, a festő abban a bonyolult korban, amelyben ő élt. A festészet is megtorpant a 30-as években, az ember jövője is. Lelkiismeretesen tájékozódott, s megtalálta útját; a töretlen humánus és azt az igényességet, mely minden műben eredeti törvényt tárt fel. Remekművek vázlatait hagyta utókorára, miközben maga is mesterműveket hozott létre szerencsés pillanatokban. Így lett a nagy inspirátor; ma is képek, szobrok teremnek nyomában. Tízéves korában olyan madarat rajzol, olyan hiánytalan meg- hittségűt, amely Mozart gyermekműveit juttatja eszünkbe. Elemzi Szentendrét, elemzi a kort, elemzi a tárgyakat, s különös rajzi következtetésekre jut. Műtermi csendéletében Mondrian tiszta konstrukcióit folytatja, szigetmonostori házán a néprajzi ihletettség érvényesül, román parasztasszonyának bálványarca mágikus elem. Vajda Lajos minden művében előrelép, nem tűri a kényelmet, az ismétlést. Híres toronycsendélete 1936-ból barokk gömbből vezeti le a tányér kör alakját; ez Vajda jogfolytonossága, teljessége, mely az ősemberi állapotot és a jövőt egyszerre érzékelteti itt és a „Felfelé mutató önarcképén”, melynek párducos tekintete, ködszerű sejtelmessége, a „hüvelykujj szemvillanása” a kezdetet és a távlatot tartalmazza.

A pravoszláv ikonok világát, a primitív kultúrák hegtetoválásait, totemisztikus jeleit belülről látja, s alkalmazza. Mert nem formára, hanem lényegre bukkan ezúttal is, amikor komplex rajzain a hal, ház, hold totemisztikus sűrítményeit foglalja egységbe tiszta vonalvezetéssel. Az anatómiai részletek arra szolgálnak, hogy a lelküiét és a gondolkodás a lényeget érzékeltesse — minden képe a külső látvány és a rejtőző belső tudat találkozását örökíti meg. Az időt, hiszen kavicsmaszkja és gyökerekből tekintő testetlen ember- szemé az eszkimórajzok őszinte megrendülésével sugározza múlt és jövő. teljességét.

A Vajda-örökség folytatása

Szentendrén évek óta működik a Vajda Lajos Stúdió; csupa fiatal, a képzőművészet jelöltjei. Ők is inspiratívok, mint választott mesterük. Ha a teremtő álmodozást szigorúbban szelektálják a továbbiakban művekké, akkor egyre inkább méltókká is válnak Vajda Lajos festői, emberi nagyságához. S Vajda Lajos nyitott, továbbteremtésre sürgető életművét terebélyesíti, hozza emberközbe egy budaörsi rendezvény. A Nemzeti Galériában látható kiállítással egyidőben, szeptember 14-én diaképekben mutatja be Vajda művészetét Karátson Gábor. Az a Karátson Gábor, aki a Vajda-életműkiállítást Budapesten megnyitotta, aki szóban és saját festői műveivel korán elhunyt mestere örökségét szolgálja és folytatja.

PMH, 1978. július 25.

Losonci Miklós